

ความสัมพันธ์ระหว่าง อาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง¹

วราพร ภูมพันธ์พันธ์²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้างระหว่างปี พ.ศ. 1893-2310 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองและทางการค้าระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้างมีสองด้าน คือ ความสัมพันธ์ทางการเมืองปรากฏชัดเจนในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าที่ทั้งสองอาณาจักรทำสัญญาเป็นพันธมิตรกัน ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์มาจากความพยายามขยายบริเวณชลอำนาจของพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง หลังจากสมัยนี้ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะล้านช้างขอความช่วยเหลือจากอยุธยาเนื่องจากเกิดความแตกแยกในหมู่พระราชวงศ์ ความสัมพันธ์ด้านการค้ามีลักษณะการเป็นคู่ค้าโดยอยุธยาเป็นตลาดรับซื้อสินค้าของป่าซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดจีนจากล้านช้างและเป็นแหล่งรวมสินค้าจากดินแดนภายนอกให้พ่อค้าจากล้านช้างซื้อหากลับไปเพื่อกระจายสู่ดินแดนตอนใน

คำสำคัญ: อยุธยา ล้านช้าง ความสัมพันธ์

¹ บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่อง “กรุงศรีอยุธยาในมิติความสัมพันธ์กับรัฐเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร ภายใต้ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “มรดกโลกอยุธยาศึกษาเพื่อการสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรมและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวสร้างสรรค์และยั่งยืน”

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร e-mail: woraporn2512@gmail.com

A Relationship between Ayutthaya and Lan Xang³

Woraporn Poopongpan⁴

Abstract

This research aims to study the relationship between Ayutthaya and Lan Xang during 1350-1767 and the background of their relationship. There are two aspects of the relationship between Ayutthaya and Lan Xang : politics and trading. Their political relation was obvious during the reign of King Maha Chakkraphat of Ayutthaya and King Chaiyachetthathirat of Lan Xang. They signed a treaty of alliance in order to confront the growing power of Burma under the lead of King Bayinnaung. The relationship between the two kingdoms after this period was a kind of supporting ally when Lan Xang asked for Ayutthaya's aid to solve the succession disputes. Since Ayutthaya was an international trading port in Southeast Asia, Ayutthaya played an important role as Lan Xang's trade post. The particularly for importance was forest products, which were in high demand in China. Moreover, traders from Lan Xang purchased a lot of foreign products from Ayutthaya in order to distribute those products to the inland markets.

Keywords: Ayutthaya, Lan Xang, Relationship

³ This article is from the research on "Ayutthaya and its relationship to the neighbor states in Southeast Asia" Received a research fund from Silpakorn University Research and Development Institute under the research project "The World Heritage Ayutthaya : The Study in respect of the meaning of cultural heritage and the strategy of creative and sustainable tourism".

⁴ Asst.Prof. at Department of History, Faculty of Arts, Silpakorn University. e-mail: woraporn2512@gmail.com

ความนำ

กรุงศรีอยุธยาราชธานีเก่าแก่ของไทยสถาปนาเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 1893 เสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 รวมเป็นราชธานี 417 ปี กล่าวกันว่ารูปแบบการปกครอง จารีตประเพณี สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาได้ถูกถ่ายทอดมายังกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการบริหารราชการของไทยในเวลาต่อมา การกล่าวอ้างว่าเป็นรัฐที่สืบทอดจากอยุธยามีหลักฐานที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุดจากนามของกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยาหมหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมราชนิเวศน์มหาสถานอมรพิมานอวตารสถิตสภกตัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” สำหรับคนในสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว อยุธยาคืออดีตอันรุ่งโรจน์โดยเฉพาะสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คือภาพ “เมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี” ด้วยเหตุนี้การล่มสลายของอยุธยาจึงต้องมีการอธิบายว่าเกิดขึ้นเพราะสาเหตุใด ทัวไปแล้วมักอธิบายว่าในสมัยปลายอยุธยามีความเสื่อมจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองจนมาสู่การขาดแคลนกำลังพล ความอ่อนแอไร้ประสิทธิภาพของกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวง หรือกระทั่งความไม่สมัคสมานสามัคคีของคนในสมัยปลายอยุธยา ชุดคำอธิบายข้างต้นนี้มาจากพระนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่าของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเป็นที่รับรู้แพร่หลายของคนไทย

แม้ในปัจจุบันคำอธิบายในเชิงวิชาการของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (พ.ศ. 2523) อธิบายประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายเป็นผลจากชนชั้นนำในสมัยรัตนโกสินทร์ต้องการให้ราชวงศ์บ้านพลูหลวงเป็นผู้รับผิดชอบต่อการล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากกษัตริย์ในราชวงศ์นั้นเสื่อมในศีลธรรม มีการทะเลาะเบาะแว้งแย่งชิงอำนาจทำให้ราชวงศ์บ้านพลูหลวงขาดสิทธิธรรมในการปกครองหรืองานของธรรมา นุชเปี่ยม และคณะ เรื่อง สถานะความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2558) อธิบายว่าแนวคิดเรื่องความรุ่งเรืองและความเสื่อม (rise and fall) เป็นอิทธิพลแนวคิดตะวันตกที่รับมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามแนวคิดประวัติศาสตร์ราชวงศ์ (dynastic history) ผลจากการตีกรอบทางความคิดภายใต้เพดานความเข้าใจว่าประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายเป็นยุคแห่งความเสื่อมภายใต้การปกครองของราชวงศ์บ้านพลูหลวงได้ส่งผลต่อการอธิบายและการเขียนประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายทั้งที่คนในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ยังไม่มีแนวคิดเรื่อง “ราชวงศ์” หรือ “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์” แบบตะวันตก แต่คำอธิบายในเชิงวิชาการเช่นนี้ก็ยังไม่เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง พร้อมกันนี้ทัศนคติในเชิงลบต่อพม่าคู่สงครามกับอยุธยาที่ยังดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย ทั้งนี้คงปฏิเสธได้ยากว่าทรรศนะดังกล่าวเป็นผลพวงจากการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวชาตินิยมที่เน้นความเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ โดยมองว่าประวัติศาสตร์สืบทอดเป็นเส้นเดียว รวมทั้งนำวิธีคิดของคนปัจจุบันไปตัดสินอดีต

เมื่อประวัติศาสตร์คือบทสนทนาอันไม่ที่สิ้นสุดระหว่างปัจจุบันกับอดีต และสิ่งที่นักประวัติศาสตร์หรือคนที่สนใจเรื่องเกี่ยวกับอดีตควรทำคือนำตัวเข้าไปสู่ยุคสมัยที่ตนศึกษาโดยเข้าไปถึง “ความคิด” ของคนในยุคนั้น การทำความเข้าใจอดีตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นโดยตั้งบนพื้นฐานของการเข้าใจอดีตโดยไม่นำทัศนคติแบบปัจจุบันเข้าไปตัดสิน ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเพื่อนบ้านก็เช่นกัน ในเบื้องต้นต้องเข้าใจความสัมพันธ์นั้นยุคถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2310 เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกและกรอบแนวคิดเมื่อมองดินแดนข้างเคียงไม่ว่าจะเป็น

ความสัมพันธ์กับเขมร เชียงใหม่ มะละกา พม่า ล้านช้าง (ลำดับตามความสัมพันธ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร)
ความสัมพันธ์กับดินแดนเหล่านั้นในช่วงเวลานั้นไม่ใช่ปัจจุบัน

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านช้างในครั้งนี้จะใช้พระราชพงศาวดารอยุธยาเป็นตัวตั้ง
เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์และมุมมองที่อยุธยามีต่อล้านช้าง และจะนำพระราชพงศาวดารฉบับแปลเป็นภาษาไทย
ของล้านช้างมาศึกษา เพื่อให้เห็นมุมมองของความสัมพันธ์ทั้ง 2 ด้าน เพราะพระราชพงศาวดารมีส่วนอย่างมาก
ต่อการสร้างภาพอดีตในความนึกคิดของคนในชาติ

พระราชพงศาวดารเป็นบันทึกเรื่องราวในอดีต เขียนขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนัก เนื้อหาโดยรวมมี
ขอบเขตค่อนข้างจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องราวของราชสำนักและกิจกรรมที่เกี่ยวกับกษัตริย์ พระราชพงศาวดารที่มีเนื้อหา
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาแบ่งกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือพระราชพงศาวดารที่เขียนหรือรวบรวมในสมัยอยุธยา
และพระราชพงศาวดารที่แต่ง ชำระ และรวบรวมในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพงศาวดารทั้ง 2 ประเภท ที่จะนำ
มาศึกษาในครั้งนี้มีดังนี้ ประเภทแรก 1) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ 2) พงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาฉบับพาน พลิต ฉบับหลังนี้เป็นงานของเยเรเมียส ฟานพลิต หัวหน้าสถานีการค้าฮอลันดาที่เข้ามา
อยู่ที่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ประเภทที่สอง 1) พระ
ราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นต้นฉบับในการชำระพระราชพงศาวดารครั้งต่อ ๆ มา 2) พระราช
พงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน พระราชพงศาวดาร 2 ฉบับนี้ชำระหรือเขียนในสมัยพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชพงศาวดารประเภทที่สองนี้แม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับอยุธยาแต่ในขณะ
เดียวกันก็สะท้อนทรรศนะของคนยุครัตนโกสินทร์ที่มีต่ออยุธยาด้วยการนำมาใช้ในแง่หนึ่งจึงอาจต้องมีความ
ระมัดระวัง

พงศาวดารลาวที่พิมพ์เป็นภาษาไทยมีหลายฉบับ ปัจจุบันเอกสารเหล่านี้รวมพิมพ์ในประชุมพงศาวดาร
ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9 ได้แก่ 1) พงศาวดารล้านช้าง ตามถ้อยคำในต้นฉบับเดิม 2) พงศาวดารเมืองหลวงพระ
บางตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน 3) พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ภาคที่ 11 และ 4) พงศาวดารย่อเวียงจันทน์
พงศาวดารเหล่านี้เคยตีพิมพ์ในหนังสือประชุมพงศาวดารมาก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม การนำเอกสารเหล่านี้มาใช้
อาจมีปัญหาเรื่องที่มา เอกสารฉบับแรกสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่ามี 2 ฉบับ รัชกาลที่ 4 โปรดให้
เรียบเรียงฉบับหนึ่ง พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้ต้นฉบับตามภาษาเดิมส่งมาพิมพ์ไว้ในหนังสือ
วชิรญาณอีกฉบับหนึ่ง เมื่อสอบดูแล้วสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเห็นว่าฉบับพระยาประชาภิจักรจักร
แม่นยำมีเรื่องราวชัดเจนจึงใช้ฉบับพระยาประชาภิจักรจักรพิมพ์ในครั้งนี้ เอกสารฉบับที่สอง สมเด็จพระ
ยาดำรงราชานุภาพว่า “ต้นฉบับมีอยู่ในกระทรวงมหาดไทยสังเกตตามสำนวนและ เนื้อเรื่องเข้าใจว่ามีรับสั่งให้เรียบ
เรียงทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อในรัชกาลที่ 5” เอกสารฉบับที่สาม สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่าเป็นหนังสือแต่ง
ถวายสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ไม่ทราบผู้แต่ง เนื้อความข้างต้นเก็บความจากพงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในต้นฉบับ
เดิม (หรือเอกสารฉบับที่หนึ่ง) ซึ่งเขียนเป็นภาษาชาวหลวงพระบางแต่ฉบับนี้มาแต่งใหม่เป็นภาษากรุงเทพฯ และ
แต่งเรื่องพงศาวดารเพิ่มเติมจนสิ้นรัชกาลที่ 4 “แต่ความตอนต้นฉบับนี้ผู้แต่งแก้ไขศักราชและเหาะวิลาสจาก

ฉบับเดิมมาก ข้าพเจ้า (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) ได้พยายามสอบแก้เข้าหาของเดิม ซึ่งเห็นว่าจะ
เป็นหลักฐานถูกต้องหลายแห่งแต่เวลาชำระน้อย เกรงจะสอบไม่ทั่วถึงถูกต้องได้ทีเดียว” ส่วนเอกสารฉบับที่สี่
มีลักษณะการจดบันทึกเป็นปุมโหรแต่ศักราชอาจคลาดเคลื่อนไม่ตรงกันนัก

ด้วยข้อปัญหาเรื่องความชัดเจนของเอกสารทั้งสี่ฉบับข้างต้น รวมทั้งเป็นเอกสารฝ่ายไทยคือ รัชกาลที่ 4
รัชกาลที่ 5 โปรดให้เรียบเรียงบ้าง และเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ทำให้น้ำหนักค่อนข้างน้อยอาจใช้เป็นเอกสาร
ประกอบการเขียนได้แต่นำมาใช้เป็นหลักอาจมีข้อคำถาม ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกที่จะใช้พงศาวดารลาว
ที่รวบรวมเรียบเรียงโดยมหาสิลา วีระวงส์ เป็นหลัก แม้พงศาวดารฉบับนี้จะใช้ข้อมูลฝ่ายไทยประกอบการเรียบ
เรียงด้วยส่วนหนึ่งก็ตามที่ พงศาวดารนี้แปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกเมื่อปี 2528 ในชื่อ “พงศาวดารลาว” โดย
ทองสีก คุญมาร์ค แต่เนื้อความสิ้นสุดในสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาเท่านั้น ต่อมาพงศาวดารเรื่องนี้เปลี่ยนชื่อ
เป็น “ประวัติศาสตร์ลาว” เมื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ต้นฉบับที่มหาสิลา วีระวงส์ แก้ไขตัดแปลงเมื่อ พ.ศ. 2528
มาตีพิมพ์ นับจากนั้นพงศาวดารที่พิมพ์ในประเทศไทยและประเทศลาวจึงรู้จักในชื่อประวัติศาสตร์ลาวตลอดมา
และประวัติศาสตร์ลาวที่จะนำมาศึกษาครั้งนี้เป็นฉบับพิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์มติชนเมื่อ พ.ศ. 2540

งานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์อยุธยา - ล้านช้าง มีการศึกษาไว้น้อยมาก ส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดเรื่อง
ข้อมูล เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ส่วนใหญ่จะเน้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเจ้า
ที่เป็นไมตรีกันเพื่อต่อต้านพม่าใน พ.ศ. 2103 ในครั้งนี้ได้สร้างพระเจดีย์ศรีสองรักและทำจารึกวัดพระธาตุศรีสอง
รักเป็นบันทึกหลักฐานในการทำสัญญาเป็นไมตรีและปักปันเขตแดนกัน งานเขียนที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ครั้งนี้
เช่น *ประวัติศาสตร์ลาว* ของ เดิม วิชาคย์พจนกิจ (พ.ศ. 2530) บทความเรื่อง “พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช” เวียงจัน
- อยุธยากับความสัมพันธ์ลาว - ไทย ในมิติเชิงประวัติศาสตร์ ใน *นาคยุคครุฑ : “ลาว” การเมืองในประวัติศาสตร์
นิพนธ์ไทย* (พ.ศ. 2558) โดย กำพล จำปาพันธ์ ที่พยายามวิพากษ์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ครั้งนี้ ในอีกมุมมอง
หนึ่งที่ไม่ใช่เรื่องวีรบุรุษ VS ผู้ร้าย มิตร VS ศัตรู เพราะในงานศึกษาที่ผ่านมาในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ไทย
มักมองไทยเป็นศูนย์กลาง เหตุการณ์ พ.ศ. 2103 เป็นเรื่องของพม่าที่เป็นศัตรูมารุกรานอยุธยา ส่วนพระเจ้าไชย
เชษฐาธิราชเจ้าเป็นพันธมิตรในการรบกับพม่า กำพลได้นำเสนอเรื่องพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเจ้าในมุมมองปราชาญ์
ลาว หลักฐานลาวควบคู่กับมุมมองนักเขียนไทยหลักฐานไทยเรื่องไทยรบพม่า ส่วนงานเขียนที่ให้ภาพความสัมพันธ์
ในภาพรวมตั้งแต่อยุธยา - รัตนโกสินทร์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ไทย - ลาว ของ รอง ศยามานนท์ ในผลงาน
ประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี (พ.ศ. 2517) โดยว่าความสัมพันธ์อยุธยา - ลาว เริ่มในรัชกาลสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถโดยลาวเป็นเมืองขึ้น ใน พ.ศ. 2103 มีการทำสัญญาเป็นทางพระราชไมตรีที่พระเจดีย์ศรีสองรัก เมื่อ
อยุธยามีสงครามกับพม่า ลาวก็ให้ความช่วยเหลือ เมื่ออยุธยาประกาศเอกราชลาวก็ส่งทูตมาขอเป็นประเทศราช

วัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้มี 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง
อาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้างระหว่าง พ.ศ. 1893-2310 ประการที่สองเพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อ ความ
สัมพันธ์ของทั้งสองอาณาจักร

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้างไม่ปรากฏข้อมูลมากนักทั้งในพระราชพงศาวดารของอยุธยาและพงศาวดารฝ่ายลาว ส่วนหนึ่งเป็นไปได้ว่าเพราะศูนย์กลางของทั้งสองอาณาจักรอยู่ค่อนข้างไกลกัน อีกทั้งในระหว่างเส้นทางติดต่อไม่ค่อยปรากฏว่ามีหัวเมืองสำคัญมากนัก โดยเฉพาะในพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

หนังสือประวัติศาสตร์ลาวของมหาสิลา วีระวงส์ แบ่งศูนย์กลางหรือราชธานีของอาณาจักรล้านช้างเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรกนับตั้งแต่สมัยขุนลอจนถึงราว พ.ศ. 2103 สมัยรัชกาลสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า (พ.ศ. 2091-2114) ศูนย์กลางอยู่ที่นครเชียงทองหรือหลวงพระบาง ช่วงที่ 2 นับจาก พ.ศ. 2103 ราชธานีย้ายมาอยู่ที่เวียงจันทน์ แต่ด้วยความวุ่นวายหลังจากสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชาสวรรคต (พ.ศ. 2181-2238) ทำให้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติในหมู่เจ้านายทำให้อาณาจักรล้านช้างแยกเป็น 2 ส่วน คือ อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2257 เวียงจันทน์ ก็ถูกแบ่งออกเป็นอีกอาณาจักรหนึ่งคืออาณาจักรจำปาศักดิ์ การติดต่อระหว่างอยุธยากับล้านช้างในแต่ละช่วงจึงต้องเข้าใจว่าศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่ไหนเป็นสำคัญ แต่โดยมากแล้วเป็นความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเวียงจันทน์

ตำนานขุนบูลม : ตำนานความสัมพันธ์อยุธยา-ล้านช้าง

ตำนานขุนบูลมหรือนิทานขุนบรมราชาเป็นเรื่องเล่าสะท้อนความเชื่อของคนไทยโดยเฉพาะที่มาของกษัตริย์พระองค์แรกก่อนที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะเข้ามามีอิทธิพล ตำนานเล่าถึงการที่คนขาดการเคารพต่อแถนยกเว้นแต่ปู่ลาวเซิง ขุนเด็ก ขุนคาน แถนจึงบันดาลให้น้ำท่วม เมื่อน้ำลดคนทั้งหลายก็เกิดมาอาศัยอยู่ในน้ำเต้าปุง ปู่ลาวเซิงได้เผาเหล็กป่นเข้าให้เป็นรูในน้ำเต้านั้น คนทั้งหลายจึงออกมา เมื่อคนจำนวนมากอยู่รวมกันจึงเกิดความวุ่นวายขึ้นเพราะไม่มีผู้ปกครอง แม้ปู่ลาวเซิง ขุนเด็ก ขุนคาน จะสอนก็ไม่ฟังจึงไปเช่นไห้แถน แถนจึงส่งขุนบูลมราชาโอรสลงมาปกครองมนุษย์ พร้อมกับการสร้างบ้าน แบ่งเมืองและสอนให้มนุษย์รู้จักทำการเกษตร (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 2002 : 9: 16-21) ตำนานขุนบูลมนี้นปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง: ตามถ้อยคำในฉบับเดิม พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ภาค 11 ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9 และในหนังสือประวัติศาสตร์ลาวของมหาสิลา วีระวงส์ด้วย แสดงถึงการให้ความสำคัญของตำนานเรื่องนี้ในลาวได้เป็นอย่างดี ขณะที่พระราชพงศาวดารอยุธยาไม่ได้กล่าวถึงตำนานเรื่องนี้ ประเด็นที่น่าสนใจคือตำนานเรื่องนี้มีความที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ปกครองล้านช้างและอยุธยาเป็นเครือญาติกันพี่น้องกัน โดยตำนานขุนบูลมอธิบายว่าขุนบูลมมีลูกชาย 7 คน จากมเหสี 2 คน และส่งลูกแต่ละคนไปสร้างบ้านแบ่งเมืองในที่ต่าง ๆ เช่น ลูกชายคนแรกขุนลอสร้างเมืองขวาหรือหลวงพระบาง ลูกชายคนที่ 4 ไสผงสร้างเมืองยวนโยนก ลูกชายคนที่ 5 จัวอินสร้างเมืองขาวได้อโยธยา พร้อมกันนั้นยังสอนว่า “เมืองอ้ายไฉ้แก้อ้าย เมืองน้องไฉ้แก่น้อง อย่าทำร้ายเบียดเบียน

กัน อย่างผิดข้อข่มเหงเอา ก็พอเทอญ” (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 2002 : 9: 21-25) ทั้งนี้ไม่แนชัดว่าตำนานเรื่องนี้เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่เรื่องเล่าดังกล่าวจะเป็นการย้าย หรือการที่สร้างมโนทัศน์เรื่องความเป็นบ้านพี่เมืองน้องระหว่างไทยและลาว โดยเอกสารฝ่ายลาวให้ข้อมูลว่าลาว (หลวงพระบาง) เป็นเมืองอ้ายหรือเป็นพี่ใหญ่ อยู่ธยาเป็นเมืองน้องซึ่งดูแย้งกับความเข้าใจของคนไทยบางส่วนในปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ทางการเมือง

ความสัมพันธ์ทางการเมืองของ 2 อาณาจักร แบ่งเป็น 3 ช่วงเวลาโดยใช้สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าของล้านช้างเป็นตัวแบ่งเนื่องจากมีข้อมูลที่ค่อนข้างชัดเจน

ช่วงที่ 1 ความสัมพันธ์อันคลุมเครือก่อนสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า

พระราชพงศาวดารของอยุธยาไม่ปรากฏข้อมูลความสัมพันธ์ในช่วงนี้ แต่หนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้ข้อมูลใน 3 ลักษณะ *ลักษณะแรก* ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นว่าล้านช้างมีอำนาจเหนืออยุธยา โดยกล่าวว่าในสมัยเจ้าฟ้ากุ้ง (พ.ศ. 1896-1915) พระองค์ได้จัดระเบียบบ้านเมือง (เมืองเชียงทอง-หลวงพระบาง) หลายประการ รวมทั้งขยายพระราชอาณาเขตไปตีเวียงจันทน์ จากนั้นทรงกำหนดการลงไปตีเมืองล้านเพียหรืออยุธยาและได้ส่งพระราชสาสน์ไปหา “พระรามาริธิ์อยู่ทอง” หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองว่า “จักรบหรือปู้ว่าสิ่งใดนั้นจา” สมเด็จพระเจ้าอยู่ทองได้ทราบพระราชสาสน์ก็เกิดความกลัว จึงตอบพระราชสาสน์คืนมาว่า “เราหากเป็นพี่น้องกันมาตั้งแต่สมัยขุนปางก่อนโน้น เจ้าอยากได้บ้านได้เมือง ให้เอาแต่เขตแดนดงสามเส้า (ดงพระยาไฟ) ไปจนถึงภูพระยาพ้อและแดนเมืองนครไทยนั้นเถิด อนึ่งข่อยจักส่งน้ำอ้อย น้ำตาลทุกปี อนึ่งลูกสาวข้าชื่อนางแก้วยอดฟ้า เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นแล้วจักส่งไปให้บิดเสื้อบุหมจนแก่เจ้าฟ้าแล” ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่ทองจึงแต่งพระราชบรรณาการถวายคือ ช้างพลาย 51 เชือก ช้างพัง 50 เชือก ทองคำสองหมื่น เงินสองหมื่น นอแสนอันกับเครื่องบรรณาการอื่นอีกอย่างละร้อย เจ้าฟ้ากุ้งจึงไม่เสด็จไปตีอยุธยา เขตแดนในสมัยเจ้าฟ้ากุ้ง ทิศตะวันออกติดกับประเทศลาวตามสันเขาผีปันน้ำ ทางทิศอาคเนย์ติดกับดินแดนจามและเขมรตั้งแต่หลี่ผีขึ้นมา ทางทิศทักษิณและทิศเหนือติดกับนครไทย ทิศปัจฉิมติดกับแดนประเทศล้านนา ทิศอุดรติดกับประเทศจีน (Weerawong, 1997: 51, 60)

ความดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าช่วงเวลาหนึ่ง ข้อมูลฝ่ายลาวหรือทัศนะของลาวเห็นว่าลาวมีอำนาจเหนืออยุธยา ส่วนเรื่องการขนานางแก้วยอดฟ้าโครงเรื่องคล้ายคลึงกับตอนที่สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าขอพระเทพกษัตริย์จากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่เพราะพระเทพกษัตริย์ประชวรจึงส่งพระแก้วฟ้าไปแทน เป็นไปได้ว่าในเอกสารลาวอาจมีการนำเรื่องในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าไปใส่ไว้ในช่วงเจ้าฟ้ากุ้ง

ลักษณะที่สอง สัมพันธ์กับลักษณะแรกคือความสัมพันธ์อันคลุมเครือญาติหรือตัวประกันทางการเมือง โดยหนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้ข้อมูลในลักษณะที่ว่าอยุธยาต้องส่งเครื่องราชบรรณาการและพระธิดามาถวายกษัตริย์ล้านช้าง เช่น ในสมัยพระยาสามแสนไทไตรภูวนาถ (พ.ศ. 1917-1960) พระโอรสของเจ้าฟ้ากุ้งกษัตริย์อยุธยา

ส่งพระนางแก้วยอดฟ้ามาถวาย ทรงพระราชทานให้อยู่โรงเชียงใต้เหนือสวด พระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (พ.ศ. 1999-2021) กษัตริย์องค์ที่ 4 ในหนังสือประวัติศาสตร์ลาวระบุว่า ทรงเป็นโอรสของพระยาสามแสนไทไตรภูวนาทกับพระธิดากษัตริย์อยุธยาและในพระราชพิธีราชาภิเษก สมเด็จพระอินทราชากษัตริย์อยุธยาได้ส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการมาช่วยสมโภชเป็นอันมา เมื่อพระองค์สวรรคตพระรามาธิบดีกษัตริย์อยุธยาแต่งตั้งขุนศรีราชโกษาเป็นราชทูตเชิญหีบทองคำและหีบไม้จันทน์ ผ้า 500 พับ มาถวายพระเพลิงตามโบราณราชประเพณี สมัยพระยาหล้าแสนไตรภูวนาท (พ.ศ. 2028-2038) กษัตริย์องค์ที่ 6 พระองค์เป็นพระโอรสองค์ที่ 3 ของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ในพิธีราชาภิเษก กษัตริย์อยุธยาแต่งตั้งขุนอินทร์ ขุนพรหม ขุนศรีราชโกษาเชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการมาร่วมสมโภชเป็นอันมาก พระองค์ผูกพันสนิทกับอยุธยาอย่างแน่นแฟ้นและได้กำหนดสถานที่เจรจามืองที่นาสองรักในเขตแดนเมืองด่านซ้าย หรือในสมัยพระโพธิสารราชเจ้า (พ.ศ. 2063-2093) ก็ระบุว่าพระองค์มีพระโอรสที่ประสูติจากพระธิดากษัตริย์อยุธยาชื่อพระล้านช้าง (Weerawong, 1997: 63, 68, 72-74, 80)

ข้อมูลข้างต้นยังขาดความชัดเจนอยู่มากพอควร พระราชพงศาวดารอยุธยาไม่ได้กล่าวเรื่องราวเหล่านี้ไว้เลย แต่ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติหรือกึ่งตัวประกันเป็นไปได้สำหรับดินแดนแถบนี้ คำให้การชาวกรุงเก่าให้ข้อมูลคล้ายคลึงกันแต่เป็นฝ่ายล้านช้างส่งพระธิดามา โดยว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือทางล้านช้างส่งพระธิดาพระชันษา 15 มาถวายและให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย สร้างตำหนักให้อยู่ใหม่ คนทั้งหลายจึงเรียกพระมเหสีฝ่ายซ้ายว่าพระตำหนักใหม่ ส่วนผู้ตามเสด็จให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลมะม่วงหวาน (Ayutthaya Testimonies 2003: 114-115) ส่วนเรื่องกษัตริย์อยุธยาส่งพระนางแก้วยอดฟ้าไปถวายพระยาสามแสนไทไตรภูวนาทนั้นน่าจะเป็นข้อมูลผิดยุคผิดสมัย เพราะพระนามพระธิดาดังกล่าวใกล้เคียงกับ พระแก้วฟ้าราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ถูกส่งไปถวายสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าแทนพระเทพกษัตริที่ประจวบ เช่นเดียวกับการเจรจามืองที่นาสองรัก เหตุการณ์นี้น่าจะเกิดในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเช่นกัน

ลักษณะที่สาม การยุทธระหว่างอยุธยากับล้านช้าง หนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้ข้อมูลว่าใน พ.ศ. 2076 สมัยสมเด็จพระโพธิสารราชเจ้า (พ.ศ. 2063-2093) เสด็จมาประทับที่เวียงจันทน์ ในเวลานั้นทางอยุธยาสมเด็จพระเจ้าอาทิตย์ราชเป็นพระเจ้าแผ่นดิน มีเจ้าองค์หนึ่งชื่อพระไชยราชาไม่ถูกกับสมเด็จพระอาทิตย์ราช จึงหนีมาพึ่งพระบรมโพธิ์การที่เวียงจันทน์ ปีเดียวกันนี้อยุธยายกทัพขึ้นมาตีเวียงจันทน์ได้เวียงคุกข้ามแม่น้ำโขงมา แต่ทัพเวียงจันทน์ตีทัพอยุธยาแตกเสียไพร่พลข้างมาเป็นจำนวนมาก พระไชยราชาจึงได้ทูลขอให้สมเด็จพระโพธิสารราชเจ้ายกทัพไปตีอยุธยา ใน พ.ศ. 2077 สมเด็จพระโพธิสารราชเจ้าจึงเกณฑ์คนยกไปตีอยุธยาถึงเวียงพระงาม (พิจิตร) พักพลอยู่ 10 วัน อยุธยาไม่ออกมารบ จึงเลิกทัพกลับคืน ปีถัดมา พ.ศ. 2078 ยกทัพไปตีพิษณุโลก (Weerawong, 1997: 79-80)

เหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารอยุธยา แต่ช่วงเวลาที่กล่าวถึงตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 หน่อพุทธางกูร ซึ่งมีพระนามว่า “อาทิตย์วงศ์” พระองค์สวรรคต พ.ศ. 2076 พระราชกุมารคือ พระรัชฎาธิราชขึ้นครองราชย์ประมาณ 5 เดือน พระไชยราชาธิราชก็แย่งชิงราชสมบัติขึ้นเป็นกษัตริย์แทน ความคลุมเครือของข้อมูลทำให้มีอาจจะสรุปได้ว่าในสมัยนี้มีการยุทธระหว่าง 2 อาณาจักรเกิดขึ้นจริงหรือไม่ แต่ที่น่า

สนใจคือในสมัยที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นไปปกครองที่พิษณุโลก ใน พ.ศ. 2006 และทรงผนวช ณ วัดจุฬามณี ใน พ.ศ. 2008 นั้น จารึกวัดจุฬามณีให้ข้อมูลว่าพระยาล้านช้างมีพระราชศรัทธาแต่งเครื่องอัฐบริขารมาถวาย (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 1999: 3 : 197) ความจากจารึกแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักอยุธยาที่พิษณุโลกกับล้านช้างในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านช้างก่อนรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าก่อนช้างคลมหรือข้อมูลที่มีเป็นเอกสารฝ่ายลาวซึ่งก่อนช้างมีปัญหาระหว่างศักราชและเหตุการณ์ต่าง ๆ จนทำให้เกิดคำถามในการนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักร

ช่วงที่ 2 พันธไมตรีระหว่างสองอาณาจักรในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า

พันธไมตรีของ 2 อาณาจักรเกิดขึ้นจากตัวแปรสำคัญคือพม่า พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ข้อมูลว่าหลังจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชสมบัติใน พ.ศ. 2091 ได้ 7 เดือน พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ยกทัพมาอยุธยา ครั้นนั้นสมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชนัดดาสิ้นพระชนม์กับคองช้าง ต่อมาในสมัยพระเจ้าบุเรงนองใน พ.ศ. 2106 ทรงยกทัพมาตีเมืองเหนือและได้เมืองเหนือทั้งปวง จากนั้นยกทัพลงมากรุงศรีอยุธยา ครั้นนั้นอยุธยาออกเป็นพระราชไมตรี กษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์เสด็จกระทำสัตยาธิษฐานหลังน้ำทักซิโณทกตำบลวัดพระเมรุ (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 1999 : 1: 222, 225)

หนังสือประวัติศาสตร์เล่าว่าในระยะเวลาใกล้เคียงกันราว พ.ศ. 2103 สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าตั้งนครเวียงจันทน์เป็นราชธานี ด้วยนครเวียงทองคับแคบไม่กว้างขวางและอยู่ในทางเดินของพม่าซึ่งกำลังเป็นศัตรูกับนครเวียงทอง ได้ร่วมมือกับพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นที่เมืองด่านซ้ายให้เป็นหลักเขตแดนแห่งประเทศทั้งสอง ในการสร้างพระเจดีย์นี้มี ขุนนางและพระสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายร่วมเป็นพยาน พร้อมกันนี้ได้ระบุดำสัตยาธิษฐานของกษัตริย์ทั้ง 2 ประเทศว่า

“ตราบต่อเท่าถ้วนกับนั้นเป็นคำเป็นประธาน สารคดีในมหาปฐพีศิริตะในยอม
ห้วยราวเขา...ขอจงเป็นเอกสิมามณฑลอันเดียวกัน ให้เกลี้ยงกลมงานมณฑลเท่ารอดพงศ์
พันธุ์ลูกเด้าหลานเหลน อย่าได้ชิงช่วงล่วงแดนแผ่นดินอย่าได้กระทำโลภเลี้ยวแก่กัน จน
เสี่ยงพระอาทิตย์เจ้าตกลงสู่เหนือแผ่นดินอันนี้เทอญ” (Weerawong, 1997: 90-93)

ความในพระราชพงศาวดารข้างต้นชี้ให้เห็นว่าสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า พม่ากำลังขยายอำนาจและส่งผลกระทบต่อทั้ง 2 อาณาจักร สำหรับอยุธยาหลังเหตุการณ์ พ.ศ. 2094 แม้จะมีการซ่อมแซม กำแพงพระนคร⁵ แต่เหตุการณ์ที่พม่านำโดยพระเจ้าบุเรงนอง (พระเจ้าบุเรงนองขึ้นเป็นกษัตริย์หลังจากพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ถูกลอบปลงพระชนม์ใน พ.ศ. 2096) ส่งทัพไปปราบปรามเจ้าฟ้ารัฐไทใหญ่ในเดือน

⁵ เรื่องการซ่อมแซมกำแพงพระนครปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แต่ศักราชที่เกิดเหตุการณ์พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ยกทัพมาอยุธยาไม่สอดคล้องกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ

พศ. 2100 และในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2101 ยึดเมืองเชียงใหม่ (Pongsripian 2011: 16) ซึ่งจะเป็นฐานอำนาจในการรุกรานอยุธยาต่อมาทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิรู้สึกไม่สบายพระทัย

ฝ่ายล้านช้างสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้ามีพระราชมารดาเป็นเชื้อพระวงศ์มั่งรายและเคยปกครองเชียงใหม่อยู่ราว 2 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2091-2093 ย่อมมีความรู้สึกไม่พอใจที่พม่าตีเชียงใหม่และอาจเลยไปตีถึงล้านช้าง (เชียงทอง) ได้เช่นกัน เมื่อพม่าคือภัยร่วมกันจึงเกิดเหตุการณ์ที่จารึกไว้ในจารึกวัดพระธาตุศรีสองรักว่าในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2103 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าต่างเสด็จมาทำสัญญาเป็นพันธมิตรกันเพื่อไม่ต้องกังวลในการศึกกับพม่าวินัย พงศ์ศรีเพียร เห็นว่าจารึกหลักนี้อยู่ในสถานภาพพิเศษ เพราะเป็นจารึกหลักเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่บันทึกการทำสัญญาสัมพันธไมตรีระหว่างสองอาณาจักร (Pongsripian, 2011: 13) ด้านที่จารึกด้วยอักษรธรรมเป็นของฝ่ายลาว (เพราะลาวถือว่าอักษรธรรมที่ใช้จารึกเรื่องทางธรรมเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์) ด้านที่จารึกด้วยอักษรขอมเป็นของฝ่ายสยาม (เพราะไทยถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน) ด้านที่เป็นอักษรธรรมชื่อเมือง “จันทบุรีศรีสัตนาคนหุต” มาก่อน “ศรีอโยธยา” ด้านที่เป็นอักษรขอมเขียนชื่อเมืองกลับกันคือ “ศรีอโยธยา” มาก่อน “จันทบุรีศรีสัตนาคนหุต” ความในจารึกกล่าวถึงเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ คือ (Pongsripian, 2011: 21-22)

เหตุการณ์แรก เกิดขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2103 เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าเสด็จมา ณ รอยต่อพรมแดนศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) และอยุธยาเพื่อทรงเป็นประธานประกอบพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาต่อกัน พร้อมด้วยพระมหากษัตริย์ของทั้งสองเมืองและข้าราชการผู้ใหญ่โดยมีคณะสงฆ์ของทั้งสองฝ่ายเข้าร่วมด้วย



รูปที่ 1 พระธาตุศรีสองรัก

ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/วัดพระธาตุศรีสองรัก>

เหตุการณ์ที่สอง เกิดขึ้น 3 ปีต่อมา คือเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2106 สมเด็จพระมหากษัตริย์ของ 2 อาณาจักรได้เสด็จมาทรงเป็นประธานการพิธีเฉลิมฉลองอุทิศเจดีย์ “อนุสันทสีมาสองรัก” พิธีกรรมนี้เป็นการยืนยันว่าต่างฝ่ายต่างให้สัตยาบันเป็นการสมบูรณ์ โดยมีคณะสงฆ์และขุนนางผู้ใหญ่ของทั้ง 2 อาณาจักรเข้าร่วม เหมือนครั้งก่อน วันรุ่งขึ้นได้มีการจารึกสัตยาบันตั้งไว้ ณ พระอุทิศเจดีย์แห่งนี้



รูปที่ 2 จารึกวัดพระธาตุศรีสองรักฯ ด้านที่ 2

ที่มา : http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=2435

เหตุการณ์การให้สัตยาบันครั้งหลังนี้เกิดขึ้นหลังจากพระเจ้าบุเรงนองได้เมืองพิษณุโลก เมื่อวันอาทิตย์ที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2106 จากนั้นได้ยกพลลงมาอยุธยาและอยุธยาออกเป็นพระราชไมตรีโดยกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าบุเรงนองได้เสด็จมาทำสัตยาธิษฐานหลังน้ำทักซิโณทกตำบลวัดพระเมรุ (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 1999 : 1 : 225) ดังกล่าวแล้วข้างต้น หลังจากนั้นจะเห็นได้ว่าทั้งอยุธยาและล้านช้างได้พยายามสร้างความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ หนังสือประวัติศาสตร์ลาวเขียนไว้ว่า จุลศักราช 924 (พ.ศ. 2105) สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าทรงทราบว่ นางเทพกษัตริ์พระราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีพระสรีระโสภณงามเลิศทั้งยังเป็นเชื้อชาติของพระยาผู้กล้าหาญ พระองค์มีพระประสงค์จะได้เป็นเอกอัครมเหสีจึงมีพระราชสาสน์ลงไปข้อความว่า

“ข้าพระองค์ผ่านพิภพกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอลววยอภิวาทวันทนามายัง องค์สมเด็จพระปิตุลาธิราชผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพ นพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมด้วยพระราชมหาสถานมโหฬารยิ่งเป็นมิ่งมกุฎด้วยเศวต กุญชรชาติตัวประเสริฐศรีเมือง ข้าพระองค์ยังไม่มีเอกอัครราชกัลยาณีที่จะสืบสุริยวงศ์ ในกรุงศรีสัตนา คนหุตต่อไป ข้าพระองค์ขอพระราชทานพระราชธิดาทรงพระนามว่า พระเทพกษัตริ์ไปเป็นปิ่นสุรางคนิกรกัลยาในมหานครศุขจินต เป็นทางพระราช สัมพันธไมตรีสุวรรณปฐพีแผ่นเดียวกันชั่วกัลปาวสาน” (Weerawong, 1997: 93-94)

พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ข้อมูลการส่งพระราชสาสน์มาขอสมเด็จพระเจ้า ลูกเธอพระเทพกษัตริ์ของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าว่าอยู่ใน พ.ศ. 2106 ปีเดียวกันที่อยุธยาต้องออกเป็น พระราชไมตรีกับพม่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชทานให้โดยหนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้เหตุผลการ พระราชทานพระเทพกษัตริ์ครั้งนี้ว่า “จะได้เป็นทางพระราชสัมพันธไมตรีถ้ามีการสงครามภายหน้าจะได้เป็น กำลังมหายุทธการ” (Weerawong, 1997: 47)

เอกสารอยุธยาไม่ได้รับถึงเหตุการณ์การพระราชทานพระราชบุตรให้ แต่เอกสารทั้ง 2 ฝ่ายกล่าวไว้สอดคล้องกันว่าเนื่องจากพระเทพกษัตรีประจวบจึงพระราชทาน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระแก้วฟ้าให้ ทำให้สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าต้องเชิญพระแก้วฟ้าลงมาส่งที่อยุธยาใน พ.ศ. 2107 และจะรับพระเทพกษัตรีไป พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ข้อมูลต่อว่า เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทรงทราบความจริงแต่งตั้งพม่าชุกอยู่กลางทางและชิงพระองค์พระเทพกษัตรีไปถวายพระเจ้าบุเรงนองได้ แต่หนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้ข้อมูลต่างออกไปว่าสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าส่งแม่แก่และเสนามนตรีไปรับพระเทพกษัตรีและพระองค์ยักรัฟโยธาไปคอยรับที่เมืองหนองหาน พร้อมฉลองพระธาตุหนองหานด้วย โดยไม่กล่าวถึงการแย่งชิงพระเทพกษัตรีของพม่าแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามไม่ว่าการชิงองค์พระเทพกษัตรีจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งที่เห็นจากพงศาวดารคือการพยายามสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักร ให้แน่นแฟ้นขึ้นกว่าการทำเพียงจารึกสัญญาพันธมิตรระหว่างกัน หากยังต้องการผูกพันกันในระบบเครือญาติอีกด้วย

พันธมิตรระหว่าง 2 อาณาจักรยังรวมถึงการร่วมกันตีเมืองพิษณุโลกด้วย ดังความในหนังสือประวัติศาสตร์ลาวว่าหลังจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกผนวช พระมเหสีทราธิราชขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์แทนพระองค์มีความโกรธเคืองพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิษณุโลกผู้เป็นพระเชษฐภคินีหรือพี่เขยของพระองค์ว่ามีใจฝักใฝ่พม่าจึงมีพระราชสาส์นลับไปถวายสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าให้ยกทัพไปเอาพิษณุโลกใน พ.ศ. 2110 และทัพอยุธยาจะขึ้นไปตีกระหนาบแต่ความแตกเสียก่อน พระมหาธรรมราชาจึงแต่งราชทูตไปขอกองทัพพม่ามาช่วย อย่างไรก็ตามความตอนนี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ แต่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ศักราชไม่สอดคล้องกับหนังสือประวัติศาสตร์ลาวความว่า พ.ศ. 2095 หลังจากสมเด็จพระมเหสีทราธิราชขึ้นเสวยราชย์แทนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่เสด็จออกไปอยู่วังหลัง การแผ่นดินในกรุงศรีอยุธยาล้วนเป็นสิทธิแก่พระมหาธรรมราชา ด้วยความไม่พอพระทัยจึงส่งข่าวให้สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้ายกมาเอาเมืองพิษณุโลก (Weerawong, 1997: 98-99 ; Golden Jubilee Collection of Historical Archives, 1999 : 1: 225-226)

ศักราชในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) นี้ค่อนข้างมีปัญหาในแง่ความถูกต้องเมื่อเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ แต่ความไม่ลงรอยระหว่างราชสำนักอยุธยากับเมืองพิษณุโลกในสมัยนี้คงมีเค้ารอยอยู่บ้างดังปรากฏอยู่ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182 แม้เรื่องราวในพงศาวดารก็จะดูเหมือนวนเวียนอยู่บ้างก็ตาม เช่น เล่าว่าพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตริย์พระธิดาที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชทานให้อภิเษกกับออกญาพิษณุโลก (พระมหาธรรมราชา) ทะเลาะเบาะแว้งไม่ลงรอยกัน ในการทะเลาะครั้งหนึ่งพระมหาธรรมราชาตีพระเศียรพระธิดาแตก พระธิดาจึงใช้ผ้าซับพระพักตร์เช็ดพระโลหิตใส่ถ้วยทองคำถวายพระราชบิดาที่อยุธยาและมีพระราชสาส์นมาทูลฟ้องว่าถูกพระสวามีทารุณเพียงใด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงรับสั่งให้ทหารยกกำลังไปฆ่าพระมหาธรรมราชาที่พิษณุโลก พระมหาธรรมราชาจึงหนีไปพม่าและขอให้พม่าทำสงครามกับอยุธยา เรื่องเล่าการทะเลาะเบาะแว้งมีการทบทวนต้องใช้ผ้าซับโลหิตส่งมาให้พระราชบิดานี้ปรากฏอยู่ในพงศาวดารพม่าด้วยแต่เป็นเรื่องของพระราชโอรสพระเจ้าหน่พูเรง (The Van Vliet's Documents on History of Ayutthaya, 2003: 204-205)

อย่างไรก็ดี ต้องนับว่าการทำสัญญาเป็นไมตรีกันครั้งนี้ ทั้ง 2 ฝ่ายต่างรักษาคำมั่นสัญญาอย่างจริงจัง พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลว่า (แม้ช่วงเวลาจะมีปัญหาก็ตาม) ในยามวิกฤตที่พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาล้อมอยุธยา พ.ศ. 2112 นั้น สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าได้ยกทัพมาช่วยอยุธยา ความในหนังสือประวัติศาสตร์ลาวก็ระบุว่ามีการยกทัพไปยุยานั้น “ไปตีเป็นทัพขนานคูนนำเจ้าหงสาวดีจะเป็นประการใด อีกประการหนึ่งทางพระราชไมตรีกรุงศรีอยุธยาก็จะวัฒนาถาวรสืบไป” (Weerawong, 1997 : 101) แม้แต่พระราชพงศาวดารพม่าก็ดูจะยืนยันให้เห็นว่าทั้ง 2 อาณาจักรรักษาสัญญาต่อกัน เพราะในยามที่ทัพพระเจ้าบุเรงนองยกทัพตีอยุธยา พ.ศ. 2112 กองทัพของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าหรือที่พงศาวดารพม่าเรียกว่าเจ้าเลียงเชียงก็ได้ยกทัพมาช่วยตีกระหนาบพม่า

ช่วงที่ 3 ความสัมพันธ์หลังเหตุการณ์พม่าตีอยุธยา พ.ศ. 2112

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านช้างหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112 และหลังรัชกาลสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าไม่มีข้อมูลมากนัก ที่น่าสนใจคือในจดหมายเหตุปีเตอร์ ฟลอริส ชาวดัตช์ที่หันมาทำงานให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่ปัตตานี ใน พ.ศ. 2155 ได้บันทึกเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่าหลังพระองค์ขึ้นครองราชย์ไม่นาน เกิดเหตุทหารญี่ปุ่นไม่พอใจที่ออกกรมพระนายไวยนายตัวเองถูกกำจัดจึงเข้ายึดที่ประทับและจับพระองค์ไว้ แม้เหตุการณ์จะสงบลงได้แต่ก็ทำให้เขมรและล้านช้างแข็งเมือง พระเจ้ากรุงล้านช้างได้ยกทัพล่วงแดนสยามเข้ามาขนาดว่าอีกสามวันก็จะถึงพระนคร ท้ายที่สุดทัพจากล้านช้างล่าถอยเมื่อเผชิญกับทัพของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (Floris, 1985: 21-22)

ข้อมูลนี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของทั้ง 2 อาณาจักร แต่เนื่องจากเหตุการณ์นี้เกิดในช่วงเวลาที่ฟลอริสเข้ามา แม้ตัวเขาจะอยู่ที่ปัตตานีไม่ได้เข้ามาที่อยุธยาโดยตรง แต่บันทึกเขารวบรวมเขียนขึ้นจากจดหมายติดต่อกันระหว่างเขากับ ลูตีส แอนทียูนิสและเจ้าหน้าที่อังกฤษที่อยุธยาจึงเชื่อถือได้ในระดับหนึ่ง เมื่อพิจารณาความในบันทึกของฟลอริส ชวนให้เห็นความเป็นไปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านช้างในสมัยนี้ เป็นไปในลักษณะล้านช้างเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาและคงเป็นมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวร นอกจากนี้ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ยังระบุว่า พ.ศ. 2136 (ศักราชในพระราชพงศาวดารค่อนข้างมีปัญหาเรื่องความแม่นยำ เพราะ พ.ศ. 2136 ยังอยู่ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร) ล้านช้างแต่งราชทูต อุปทูตถือพระราชสาสน์และเครื่องบรรณาการมาถวายขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และในงานพระราชพิธีอาศุข พ.ศ. 2137 ทูตจากเมืองล้านช้างก็เข้าเฝ้าอยู่เช่นกัน (Floris, 1985 : 21-22)

หลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระราชพงศาวดารอยุธยาและหนังสือประวัติศาสตร์ลาวให้ข้อมูลตรงกันว่าเวียงจันทน์ส่งพระราชสาสน์มาขอความช่วยเหลือ โดยพระราชพงศาวดารอยุธยาระบุว่า พ.ศ. 2238 กรุงศรีสัตนาคนหุตมี ศุภอักษรถวายพระราชนุติ เพื่อขอทัพอยุธยาไปช่วยเนื่องจากหลวงพระบางจะยกทัพมาตี สมเด็จพระเพทราชาจึงโปรดฯ ให้เกณฑ์ทัพไพร่พล 10,000 ไปช่วย จากนั้นพระยานครราชสีมาแม่ทัพและนายทัพนายกองมีหนังสือไปถึงเมืองหลวงพระบางว่ากล่าว ฝ่ายเมืองหลวงพระบางเกรงพระเดชานุภาพก็ไม่ได้เป็นศัตรูกันดังก่อน เมื่อกองทัพกลับถึงอยุธยาแล้ว กษัตริย์ล้านช้างให้เสนาบดี 3 คนได้จัดแจงส่งราชบุตรีมาถวาย

ซึ่งต่อมาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรสถานมงคลขอพระราชทานไว้ ส่วนหนังสือประวัติศาสตร์ลาวระบุว่าเหตุการณ์นี้เกิด พ.ศ. 2249-2250 โดยว่าภายในเวียงจันทน์เกิดความแตกแยกภายในหมู่พระญาติวงศ์พระไชยองค์เว้ (พระไชยเชษฐาธิราชที่ 2) จึงแต่งสาสน์ให้ราชทูตถือไปถวายสมเด็จพระเพทราชาให้ยกทหารขึ้นมาช่วย สมเด็จพระเพทราชาจึงให้กองทัพขึ้นมาเกลี้ยกล่อมกษัตริย์ทั้งสองนครคืนดีกัน เมื่อเป็นไมตรีต่อกันแล้ว กษัตริย์ทั้งสองนครจึงตกลงแบ่งปันเขตแดนเมืองกัน ตั้งแต่นั้นมาลาวจึงแบ่งเป็น 2 อาณาจักร คือล้านช้างหลวงพระบางและล้านช้างเวียงจันทน์ (Golden Jubilee Collection of Historical Archives, Volume, 1999 : 3: 369-371) แต่หนังสือประวัติศาสตร์ลาวไม่ได้กล่าวถึงการถวายพระราชบุตรแต่อย่างใด การร้องขอความช่วยเหลือจากอยุธยาในครั้งนี้อาจแสดงให้เห็นว่าเวียงจันทน์อยู่ในสถานะเมืองออกของอยุธยา

เท่าที่กล่าวมาเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างอยุธยา - ล้านช้างมี 2 ประการ คือ ประการแรก การเมืองภายในของล้านช้างที่เกิดความแตกแยกในกลุ่มเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ทำให้ต้องขอความช่วยเหลือจากราชสำนักอยุธยาซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีให้เห็นบ่อยครั้งในรัฐแถบนี้ ประการที่สอง เป็นตัวแปรภายนอกที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่าง 2 รัฐ นั่นคือ การขยายอำนาจของราชสำนักพม่าโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ภายใต้ความคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราชที่เป็นผลให้พม่าขยายพระราชอาณาเขตจนสามารถยึดเมืองเชียงใหม่ได้เมื่อ พ.ศ. 2101 และอาจเลยไปตีล้านช้างซึ่งเวลานั้นศูนย์กลางอยู่ที่นครเชียงใหม่ เป็นเหตุให้สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าย้ายราชธานีมาที่เวียงจันทน์ใน พ.ศ. 2103 การขยายอำนาจของพม่าครั้งนี้ทำให้อยุธยาและล้านช้างเห็นภัยจากพม่าร่วมกันจึงทำสัญญาเป็นพันธมิตรต่อกัน

ความสัมพันธ์ทางการค้า

ล้านช้างเป็นรัฐตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการรวบรวมข้อมูลของโยชิยุกิ มาซุฮารุ แสดงให้เห็นว่าล้านช้างส่งคณะทูตไปจีนตั้งแต่ พ.ศ. 1881 กษัตริย์ล้านช้างถวายช้างและม้ามาให้จักรพรรดิราชวงศ์หยวน แต่ความสัมพันธ์เห็นได้ชัดเจนราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยพระยาสามแสนไทไตรภูวนาถ พระยาล้านคำแดง เป็นต้น ช่วงที่ราชธานีของอาณาจักรอยู่ที่หลวงพระบาง ล้านช้างมีศักยภาพทางเศรษฐกิจ เพราะหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งโลหะมีค่า สัตว์ป่า พืชที่มีกลิ่นหอม อีกทั้งตั้งอยู่ในจุดเชื่อมโยงการค้าสำคัญจึงได้เปรียบในการรวบรวมผลิตผลทางภาคเหนือของลาว ประกอบกับการตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระหว่างญวนนานกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทยจึงค้าขายกับโลกภายนอกได้สะดวก ดังนั้นในช่วงต้นอยุธยาทั้ง 2 อาณาจักรคงมีการค้าระหว่างกันโดยผ่านสุโขทัย ใช้เส้นทางเรือผ่านทวนแม่น้ำโขงถึงแควเมืองปากแบ่ง (แขวงอุดมไซ) จากนั้นลงมาทางใต้ข้ามชายแดนไทย - ลาวปัจจุบัน ลงมาตามแม่น้ำน่านจนถึงแควอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้ผ่านแพร่ลงมาสุโขทัย (Masaharu, 2003: 12, 21-22, 26) จากสุโขทัยลงมาอยุธยาโดยสินค้าที่ค้าขายแลกเปลี่ยนกันคือของป่า

หลังจากล้านช้างย้ายราชธานีมาที่เวียงจันทน์ซึ่งเป็นช่วงที่การค้าในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยมีตลาดการค้าที่สำคัญคือจีนและญี่ปุ่น สินค้าจากลาวเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมาก

ทั้งทอง ชะมดเชียง กายาน ครั่ง รัก นอแรด งาช้าง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง หนังควาย หนังงาช้าง (Masaharu, 2003: 112-113) ช่วงนี้อยุธยากับล้านช้างคงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน โดยเส้นทางในการติดต่อน่าจะอาศัยเส้นทางจากเมืองปากลาย เมืองด่านซ้าย และเมืองหนองหานน้อยติดต่อกับอยุธยาหรือลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างโดยผ่านพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และโคราช (Masaharu, 2003: 90) แต่ที่น่าสนใจคือช่วงนี้มีตัวแปรสำคัญ 2 ประการ ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอยุธยากับล้านช้าง



รูปที่ 3 : เมืองสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 (Masaharu, 2017 : 5)

ประการแรก การเข้ามาของชาติตะวันตกทั้งโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ซึ่งต้องการสินค้าประเภทของป่าเพื่อส่งไปตลาดจีน ญี่ปุ่น อินเดีย หรือแม้แต่ยุโรป ดังปรากฏหลักฐานว่าเมื่อ พ.ศ. 2176 บริษัท VOC ออกคำสั่งให้โยส สเคาเต็น หัวหน้าสถานีการค้าอยุธยาซื้อกายาน ครั่ง และทอง ส่งออกไปอินเดีย ไม่ฝางส่งไปยุโรป ปีเดียวกันนี้ตัวแทนกษัตริย์อยุธยาปฏิบัติต่อพ่อค้าลาวไม่เหมาะสม พ่อค้าเหล่านี้จึงย้ายไปค้าขายที่เขมรแทน (Smith, 1977: 58) นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่าก่อน พ.ศ. 2184 มีกลุ่มพ่อค้าลาวเดินทางไปค้าขายทางเรือกับกัปตันอาเบล ทัสมัน (Abel Tasman) ที่ปีตตาเวีย พ่อค้าลาวกลุ่มนี้ได้ร้องขอให้บริษัท VOC ของฮอลันดาส่งคณะสำรวจเข้าไปในลาว และวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2184 คณะสำรวจภายใต้การนำของฟาน วุสตอฟ (Van Wuysthoff) ได้ออกจากหลวงไปเวียงจันทน์ พร้อมพ่อค้าชาวลาว วุสตอฟให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า เมืองเวียงคุก น่าจะเป็นเมืองการค้าอันดับต้นในอาณาจักรล้านช้าง สินค้าต่าง ๆ ไหลเข้ามาจากทุกภูมิภาคเพื่อจะนำมาขายในตลาดแห่งนี้ {เมืองเวียงคุกคือเมืองที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ลาวว่าในสมัยพระโพธิสารเจ้า (พ.ศ. 2063-2093) กษัตริย์อยุธยายกทัพมาและตีได้} และว่ามีกองคาราวานซึ่งประกอบด้วยเกวียน 60-100 เล่ม สัญจรไปมาค้าขายระหว่างเมืองเวียงคุกกับสยามเป็นระยะๆ (Levy, 2011: 50-51, ; Masaharu, 2003 : 86) อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าหลังจากคณะวุสตอฟแล้วมีชาวตะวันตกเข้าไปค้าขายในล้านช้างอีกหรือไม่ แต่สิ่งที่เห็นคือล้านช้างพยายามหาคุณค่าในการขายสินค้าประเภทของป่าเพิ่มขึ้นแทนที่จะอาศัยอยุธยาเช่นที่เคยนำมาแต่ก่อน

ประการที่สอง การมีคู่แข่งทางการค้าเช่นเขมร หลังเสียกรุงแก่พม่า พ.ศ. 2112 เขมรได้มีบทบาทสำคัญทางการค้าเพิ่มมากขึ้น และกลายเป็นคู่แข่งของอยุธยาและเป็นเมืองท่าที่มีพ่อค้าจากเมืองต่าง ๆ เข้าไปค้าขายมากขึ้น กรณีพ่อค้าลาวก็เช่นกันดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า ใน พ.ศ. 2176 ตัวแทนกษัตริย์อยุธยาปฏิบัติต่อพ่อค้าลาวอย่างไม่เหมาะสม ไม่ให้พ่อค้าลาวค้าขายโดยอิสระในอาณาบริเวณของตน จึงทำให้พ่อค้าลาวนำสินค้า เช่น ทอง กายาน ครั่ง หนังงาช้าง เดินทางเข้าไปค้าขายในเขมรซึ่งมีอิสระในการค้ามากกว่า (Lejosne, 1987: 144)

อย่างไรก็ดี วุสตอบตั้งข้อสังเกตว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2180-2181 พ่อค้าลาวนำ “เศษเหลือ” ของกำยานและครึ่งมาขายที่เขมร ขณะที่ของคุณภาพดีไหลไปที่ยุทธยาเพราะขายได้ราคาดีกว่าที่เขมร (Smith, 1977: 62) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าภายหลังสมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งคณะทูตไปอาณาจักรล้านช้าง พ่อค้าลาวจึงกลับเข้ามาที่ยุทธยาอีกครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างยุทธยากับล้านช้างในด้านการค้าจึงเป็นในลักษณะคู่ค้าที่ยุทธยาเป็นตลาดรับซื้อสินค้าของป่าที่สำคัญของล้านช้าง และคงเป็นแหล่งรวมสินค้าจากดินแดนภายนอกที่พ่อค้าลาวจะซื้อกลับไปเพื่อกระจายสู่ดินแดนตอนต่อไป

อย่างไรก็ดี ในความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างสองอาณาจักรน่าจะมีส่วนทำให้ดินแดนในภาคอีสานปัจจุบันมีความสำคัญขึ้น เพราะอุดมไปด้วยของป่าซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหลักฐานที่กล่าวถึงสินค้าเหล่านี้ในสมัยอยุธยาไม่มากนัก ข้อมูลที่ปรากฏเป็นหลักฐานชั้นหลังหรือสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์หลังจากที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่างๆ ในภาคอีสาน เช่น กลุ่มพระวอพระตา บริเวณอุบลราชธานี กลุ่มเจ้าผ้าขาว-เจ้าโสมพมิตรแถบกาฬสินธุ์ หรือท้าวแลแถบชัยภูมิ (Vipakpojanakit, 1972 : 24, 248) เมืองเหล่านี้ต้องส่งส่วยให้กรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่คือของป่า เช่น ผลเร็ว น้ำรัก ขี้ผึ้ง เมื่อสินค้าเหล่านี้คือของที่มีอยู่ในท้องถิ่นจึงเป็นไปได้ว่าในสมัยอยุธยาสินค้าเหล่านี้คงถูกรวบรวมไม่ว่าจะเป็นพ่อค้ากลุ่มใดก็ตามส่งขายให้ยุทธยาหรือไม่ก็ล้านช้าง ในการส่งขายให้ยุทธยานั้นเมืองนครราชสีมาน่าจะมียุทธยาสำคัญในการรวบรวมสินค้า เพราะปรากฏหลักฐานในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า เดือน 3 เดือน 4 มีเกวียนจากเมืองนครราชสีมาบรรทุกสินค้าต่าง ๆ น้ำรัก ขี้ผึ้ง ปักนก ผ้าตาราง ผ้าสายบัวสีคืบนำเกบทอง ผ้าตาบัวปกตาเลงดา หนั่งเนื้อ เอ็นเนื้อ เนื้อแผ่น ครั่ง ไหม กำยาน ดีบุก หนองา ของป่าต่าง ๆ มาขายที่บ้านศาลาเกวียน (Memoirs of Siam (Ayodhya), 2016: 2 : 133)

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างยุทธยา - ล้านช้างในการศึกษาครั้งนี้มี 2 ด้านกว้างๆ คือ *ด้านแรกความสัมพันธ์ทางการเมือง* ปรากฏชัดเจนในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าที่ทั้งสองอาณาจักรทำสัญญาเป็นพันธมิตรกันเพื่อต่อต้านการรุกรานของพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนองโดยมีจารึกพระธาตุศรีสองรักเป็นหลักฐานยืนยันความสัมพันธ์ หลังเหตุการณ์นี้แล้วข้อมูลความสัมพันธ์มีไม่มากนัก พระราชพงศาวดารทั้งสองฝ่ายกล่าวเพียงว่า ล้านช้างเกิดความแตกแยกภายในหมู่พระราชวงศ์จึงขอความช่วยเหลือจากยุทธยา *ด้านที่สอง ความสัมพันธ์ทางการค้า* นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาการค้าของปากกัมพูชาที่มีความสำคัญต่อความรุ่งเรืองของอาณาจักรต่างๆ เป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากล้านช้างเป็นดินแดนตอนในที่ติดกับทะเล ดังนั้นจึงต้องอาศัยตลาดยุทธยาในการแลกเปลี่ยนสินค้า ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นลักษณะคู่ค้าโดยยุทธยาเป็นตลาดรับซื้อสินค้าของป่าจากล้านช้างและเป็นแหล่งรวมสินค้าจากดินแดนภายนอกให้พ่อค้าจากล้านช้างซื้อหากลับไปเพื่อกระจายสู่ดินแดนตอนต่อไป

รายการเอกสารอ้างอิง

- Ayutthaya Testimonies Major Laung Yodhadhammanidesa*. (2003). Compiled 3rd ed. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Press. (In Thai)
- Charuek Wat Phra That Si Song Rak*. (2018). Retrieved from http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=2435 (In Thai)
- Golden Jubilee Collection of Historical Archives, Volume 1*. (1999). Bangkok: Fine Arts Department of Thailand. (In Thai)
- Golden Jubilee Collection of Historical Archives, Volume 3*. (1999). Bangkok: Fine Arts Department of Thailand. (In Thai)
- Golden Jubilee Collection of Historical Archives, Volume 9*. (2002). Bangkok: Fine Arts Department of Thailand. (In Thai)
- Lejosne, J. C. (1987). *Le Journal de voyage de G. Van Wuysthoff et de ses assistants au Laos (1641-1642)*. Metz: Centre de Documentation du Cercle de Culture et de Recherches Laotiennes. 144. In Masaharu, Yoshiyuki. (2003). *On the economic history of the Kingdom of Laos from the 14th to 17th centuries form "hinterland state to semi port state."* Bangkok: Matichon Press.
- Levy, Paul. (1959). "Two Accounts of Travels in Laos in the 17th Century," in *Kingdom of Laos: The Land of Million Elephants and of the White Parasol*. 50-51. In Koraneekij, Nattaya (2011). *Maha Sila Viravong's Phongsawadan Lao as a Source of the history of Laos*. Master of Arts thesis, Graduate School, Silpakorn University. (In Thai)
- Masaharu, Yoshiyuki. (2003). *On the economic history of the Kingdom of Laos from the 14th to 17th centuries from "hinterland state to semi port state."* Bangkok: Matichon Press. (In Thai)
- Masaharu, Yoshiyuki. (2017). *On the relocation of the Capital of the Lan Xang Kingdom, Relocation of Capital, Age of Commerce*, Retrieved from <http://www.ushimane.repo.nii.ac.jp>.
- Memoirs of Siam Vol.2 (Ayodhya)*. (2016). Bangkok: Independent research in Thai history project (In Thai)
- Nai Tor, trans. (2002). *Hmannan Yazawin "Glass Palace Chronicle"*. Bangkok: Matichon Press. (In Thai)

- Peter Williamson Floris's documents : "The use of foreign documents to validate the accounts in Royal Chronicles of Ayutthaya written in the reign of Ekathotsarot/ Intharacha/ Songtham (1610 - 1628)," translated by Laohabandhu, Anantjai. (1985). annotated by Pongsripian, Winai . *The Journal of the Faculty of Arts, Silpakorn University*, 8, 1: 5-30. (In Thai)
- Pongsripian, W. (2011). "Sri Songrak Pagoda Insertion Memory heritage of Loei Primince about the friendship treaty set Ayutthaya - Lan Xang 1560 A.D." in *100 Historical documents : Miscellaneous of Thai history Volume 6*, 5-37. Bangkok: Sakdisopha Press, (In Thai)
- Smith, G. V. (1977). *The Dutch in Seventeenth - Century Thailand*. Northern Illinois: De Kalb.
- The Van Vliet's Documents on History of Ayutthaya*. (2003). Bangkok: Fine Arts Department of Thailand.
- Vipakpojanakit, T. (1972). *History of Isan*. Bangkok: The Social Science Association of Thailand (In Thai)
- Wat Phra That Si Song Rak*. (2018). Retrieved from <https://th.wikipedia.org/wiki/วัดพระธาตุศรีสองรัก>. (In Thai)
- Weerawong, S. (1997). *History of Laos*. Bangkok: Matichon Press. (In Thai)